

ATEIZAM I CRKVA U SADAŠNJEM ČASU

I dio: Nauka II vatikanskog sabora

Riječ »aggiornamento« — »podanašljenje«, kojom je papa Ivan XXIII formulirao problemsko-psihološku preorijentaciju djelovanja Crkve u našem vremenu, odjeknula je svijetom kao smjerodavna lozinka nikla iz dozrelog mentaliteta i kao parola koja je u srcima vjernika i nevjernika uzvitlala jedno posebno gibanje, raspoloženje da mi ljudi, svi skupa, započnemo već jednom otvarati one stranice knjige života koje nas spajaju, a ne uvijek one koje nas razdvajaju. Odjek te riječi predstavljaju i sve teme o kojima se raspravljalo na II vatikanskom koncilu. Među tim temama osobito važna bila je ona o odnosu Crkve prema suvremenom ateizmu.

KORIJEN I OBLICI ATEIZMA

Koncil ustanovljuje kako ateizam »treba ubrojiti među najteže činjenice ovoga doba i podložiti ga najmarljivijem ispitivanju.«¹ Koncil ne spominje poimence nijedan ateistički sustav, ne osuđuje nikoga — u duhu enciklike »Pacem in terris« Ivana XXIII. Koncil konstatira činjenicu ateizma i upravlja jedno upozorenje, posebno na kršćansku savjest. To upozorenje glasi:

»Ateizam, promatran u cjelini, nije nešto izvorno, nego — radije — on se rađa zbog različitih uzroka, među koje se ubraja također kritička reakcija protiv religija, i to — u nekim krajevima — osobito protiv kršćanske religije. Stoga, u toj genezi ateizma mogu imati ne mali udio vjernici, ukoliko treba reći to da oni — zanemarivanjem vjerskog odgoja,

¹ *De Ecclesia in mundo hujus temporis*, Typis polygl. Vaticanis, 1965. str. 17.

ili krivim izlaganjem nauke, ili također nedostacima svog religioznog, moralnog i socijalnog života radije pokrivaju negoli otkrivaju pravo lice Boga i religije.²

Ovakav novi koncilski Confiteor u žargonu starog Evandjelja »Oče, sagriješio sam i Bogu i tebi, i nisam dostojan zvati se tvoj sin« — memento je svim kršćanima da se prenu od teorijskog paradiranja s kršćanskom ljubavlju i pravdom te da aktivnim radom svaki u svom zvanju, na sektoru svoje dužnosti, oplemenjen unutaršnjom dispozicijom sveobuhvatne kršćanske ljubavi nastoji dograditi svoj dio zgrade pravednijeg i boljeg ljudskog društva. To je pokoncilski način predstavljanja kršćanstva pred pojavom ateizma, u žargonu starog Evandjelja »po plodovima njihovim poznat ćete ih«. Ne polemizirajmo, ne osuđujmo, nego — iskreno ljubimo sve stvari u svijetu, sve ljude u svijetu, — Svijet i Boga koji svime upravlja; — a »Ljubav je strašna sila«, rekao bi Dostojevski, »strašnija od svijeta«, jer su u njoj neiscrpivi potencijali inspiracije u aktivnom radu za dobro čovječanstva. Konkretni plodovi dispozicije sveobuhvatne aktivne ljubavi jesu legitimacija kršćanstva pred onima koji s Feuerbachom Boga izričito niječu, onima koji s Kantom kažu da o Njemu ne možemo ništa reći, onima koji sa Sartreom kažu da je pitanje o Bogu besmisleno, onima koji u duhu Jamesova utilitarizma i Deweyeva eksperimentalizma gledaju u Bogu korisnu radnu hipotezu dok znanost ne pronađe neku pragmatički još efikasniju. Konkretni plodovi dispozicije sveobuhvatne ljubavi — to je legitimacija kršćanstva i pred onima koji, u nastojanju da deificiraju čovjeka i izbace Boga, rekoše s Protagorom, da je »čovjek mjerilo svih stvari« i s Augustom Comteom zamijeniše vjeru u Boga »vjerom u Čovječanstvo« kao »Veliko biće« i Ferdinandom Scotom Schillerom, profesorom u Oxfordu, od logike učiniše »biologiku«, od »vječne« istine učiniše istinu »vremenske koristi« za čovjeka, i koji kao »pluralistički personalisti« u prvom redu u ljudima gledaju stvaraoce prirode, želeći ih po takvom »humanizmu« spasiti od »rašćovječenja« — kako bi rekao Schiller.

Neki imaju, nastavlja Koncil, krivu sliku o Bogu, niječu ga — ne shvativši da takav Bog nema ništa s Bogom Evandjelja.³ Ovdje je možda aluzija i na one koji se poput Marxa i Engelsa, krivo shvativši Boga npr. kao kočnicu ekonomskog razvoja i socijalnog izjednačenja, po osnovnoj nankani bore za evanđeoske ideale jednakosti, pravde i bratstva među ljudima, i na one koji su slični Camusovu dru Rieuxu u romanu »Kuga«, tj. slični čovjeku bez vjere koji do kraja ostaje najhumanije vezan uz svoje okužene pacijente, a da i ne može, u kontekstu svojih ideoloških stavova, navesti prihvatljiv razlog za svoj unutarnji osjećaj oblikiranosti na humanost, čak i usprkos opasnosti za svoj život i život svoje žene.

Za neke se, nadalje, čini da nisu iskusili religioznog nemira pa oni »ne vide razloga zašto bi im trebalo voditi brigu o religiji.«⁴ »Slatki život«

² Nav. mj.

³ Nav. mj.

⁴ Nav. mj.

u najraznovrsnijim oblicima, tehnokracija, surogatno obožavanje Zemlje pod najrazličitijim vidovima, — sve to suvremenom čovjeku doista sprečava do osjeti tipični »religiozni nemir«. Ali, izgleda, da se ovdje umjesno može postaviti pitanje: zar neutaživa čovjekova »ahasverština«, tj. nesmirivo traganje za srećom nije — indirektno — vapaj za Bogom i besmrtnosti u Bogu? Nije li ono Goetheovo »u požudi čeznem za užitkom, a u užitku ginem za požudom« — nije li to zamaskirani oblik upravo »religioznog nemira«, oblik Nietzscheova vapaja »o dođi natrag, moj nepoznati Bože, moja boli, moja posljednja sreća«!

Koncil spominje i one čiji je ateizam nikao »iz protesta protiv zla u svijetu«. ⁵ Ovdje kao da se čuju odjeci umovanja Ivana Karamazova (»Braća Karamazovi« od Dostojevskog) kad se odriče Boga zbog patnje nevine djece, zbog svih oblika nepravde na zemlji. Čuju se i zvuci razjedinjenog egzistencijalističkog orkestra: — »ubačenost u svijet« (Heidegger), »osuđenost na slobodu« (Sartre), sizifovska »apsurdnost« života (Camus). — Koncil ne rješava nekim novim dogmatskim tezama problem postojanja zla u svijetu. Drži se, dakle, starog principijelnog rješenja koje problem postojanja zla uokviruje u opće učenje Crkve o istočnom grijehu i nedovršenosti čovjeka. Ali — cjelokupna konciliska misao kao da je nadahnuta shvaćanjem kršćanskog personalista Romana Guardinija, Dostojevskog i ostalih koji su uočili da Krist nije teorijski rješavao problem zla, — jer su ljudske nevolje jedan od elemenata u ekonomiji našeg spasenja, nego da je Krist praktično, aktivnom svojom dobrotom i ljubavlju, ljudske nevolje nastojao svesti na najmanju mjeru.

»Kako, kako da ponovno dobijem vjeru?« — pita starca Zosimu (u romanu »Braća Karamazovi«) jedna intelektualka. »Kako, kako je moguće o tome (o vjeri) imati neki dokaz? Na koji način to provjeriti?« — Zosima: »Ovdje nema ničega što se može dokazati, međutim ovdje je moguće uvjeriti se«. — »Kako?« — »S prakticiranjem aktivne ljubavi. Nastojte ljubiti svoje bližnje aktivno i neprekidno. Koliko više budete napredovali u ljubavi, toliko više bit ćete uvjereni o opstojnosti Božjoj i o besmrtnosti svoje duše. I, ako u ljubavi prema bližnjem dođete do savršenog odricanja, tada ćete vjerovati bez ikakve sumnje, i nikakva sumnja neće više moći da uđe u vašu dušu. To je stvar prokušana, upravo je tako« — Ili, kako se nama nameće asocijacija — u koncilskom žargonu o tretiranom problemu zla: — Koliko više budete napredovali u ljubavi Kristovoj prema ljudima i svim stvarima u svijetu, tim manje će biti ljudskih nevolja i tim će vam uvjerljivija biti nauka o Bogu i besmrtnosti što je propovijeda Evandelje.

Koncil se posebno zaustavlja na suvremenom marksističkom ateizmu, čije učenje predstavlja razrađen sistem introniziranja Čovjeka na ispražnjeno prijestolje Božje. Marksistički ateizam uči da je čovjek »svrha samome sebi, jedini graditelj i stvaralac svoje povijesti«, ⁶ i da je priznavanje Boga kao »početnika i svrhe svih stvari« ⁷ nešto posve suvišno. Današnji tehnički napredak dokazuje čovjekovu moć, pa Bog

⁵ Nav. mj.

⁶ *De Ecclesia in mundo hujus temporis*, str. 18.

⁷ Nav. mj.

nije potreban. Koncil spominje to kako marksistički ateizam »oslobođenje čovjeka očekuje posebno uz pomoć njegova društvenog i ekonomskog oslobođenja«⁸, i kako taj ateizam tvrdi da »religija po svojoj naravi smeta takvom oslobođenju, ukoliko ona, upravljajući čovjekovu nadu prema budućem i varavom životu, odvraća čovjeka od izgradnje zemaljskog grada«.⁹

Skupa s Feuerbachom, Marx i Engels smatraju da religija djeluje kao narkotik koji prebacuje čovjeka iz same stvarnosti života u carstvo sanja, što opasno »otuđuje« čovjeka samome sebi i paralizira na taj način čovjekove konstruktivne mogućnosti. Treba, dakle, čovjeka otriježniti od tog narkotika, treba ga osvijestiti. To osvješćenje treba izvesti vrativši čovjeka samoj materiji.

Vratiti čovjeka materiji! — znači: sagledati ga kroz prizmu »historijskog materijalizma«, izliječiti ga od svih oblika ugroženosti i iluzija sredstvima »znanstvenog materijalizma«, izmijeniti njegove mentalne kategorije i njegove kriterije vrednovanja ukopčavši ga u evoluciju u spiralu »dijalektičkog materijalizma«. — Nešto detaljnije o spomenutim trima stranama marksističkog materijalizma.

»Historijski materijalizam« gleda u samim ekonomskim procesima glavni faktor povijesti. Duhovna žbivanja (religija, kultura, filozofija, moralna shvaćanja) kao »ideološka nadgradnja« ovise o ekonomskim procesima, slijedeći te procese kao direktne posljedice ili popratne pojave. Historijski materijalizam znači, dakle, isto što i ekonomski determinizam. Ljudska povijest jest samo povijest klasne borbe, gdje država služi kao oružje vladajuće klase u borbi protiv protivničke klase. U evolutivnom procesu povijesnih zbivanja mora doći do iščezavanja svih klasa i do nestanka države, — do oblikovanja »besklasnog društva«, socijalističkog društva gdje će pojedinac misliti i osjećati kolektivistički, a ne egoističko-individualistički. To će biti vrijeme »zemaljskog raja«.

»Znanstveni materijalizam« gleda u samim prirodoslovnim znanostima sredstvo čovjekova oslobođenja. To stanovište preuzeo je Marx od Feuerbacha. Stav obadvojice jest antimetafizički, jer se orijentiraju isključivo na iskusivu zbilju ovoga svijeta i odbacuju svaki misticismizam i apstrakcije. Stanovište obadvojice jest također antiteološko, jer smatraju da je samo socijalna bijeda, a ne nikakva Objava, pravi korijen religije. Religija je direktan odraz bijede i svojevrstan protest protiv bijede, — neefikasan i štetan, jer religija iluzijom jednostrane sreće slabi čovjekov otpor protiv lanaca ovozemnog ropstva i ovozemne bijede. Ovozemnog ropstva i bijede nestat će tek onda kad prirodoslovne znanosti omoguće socijalno izjednačenje ljudi — kolektivizam, tj. socijalno niveliranje gdje će se svaki pojedinac osjećati kao atom, kao dio Društva, i uz takvo temeljno osjećanje služiti Društvu, a ne — egoistički ili klasno — u prvom redu samom sebi. Znanstveni materijalizam je, dakle, bitni temelj znanstvenom socijalizmu.

⁸ Nav. mj.

⁹ Nav. mj.

»Dijalektički materijalizam« gleda u spoju Hegelove trijade teza-antiteza-sinteza i Feuerbachova materijalizma način preorijentiranja čovjeka u smjeru stvaranja »besklasnog društva« s »rajem na zemlji«. Neće se to ostvariti najedanput, nego u evolutivnoj spirali »dijalektike« gdje svaki pojavni oblik materije kao realizirana »teza« nosi u sebi klicu svog uništenja ili svoje negacije, što je »antiteza« onog realiziranog pojavnog stanja materije. Iz vječnog sukobljavanja ovoga, tj. teze i antiteze, nastaju uvijek nove sinteze, novi pojavni oblici materije — u razvoju bez zaustavljanja. Marksisti bi to izrazili slikom: jaje nije samo jaje, nego je ujedno i kokoš, jer, kad bi ono bilo samo jaje, iz njega ne bi moglo doći do kokoši; kokoš nije samo kokoš, nego je ona ujedno i jaje, jer, kad bi ona bila samo kokoš, ona ne bi mogla davati jaje. Iz ovoga, tj. teze i antiteze u jednom biću, iz jajeta koje je ujedno i kokoš i kokoši koja je ujedno i jaje, dolazi do sinteze, koju nazivamo — pile. Ta sinteza nosi dalje u sebi novu tezu i antitezu. To vrijedi i za svaki pojavni oblik materije. Dakle — vječno sintetiziranje tezâ i antitezâ, vječna dijalektika — ili: razvoj u suprotnostima. Od svih oblika razvoja materije u suprotnostima Marxa najviše zanima sami ekonomski razvoj, konkretnije — antiteza teze kapitalizma i konačne sinteze »besklasnog društva«. Klasa kapitalista (vlasnici proizvodnih sredstava) danas izrabljuje klasu proletera (radnici sa samom plaćom), time što radnici od sebe daju svu potrebnu vrijednost svog rada, a primaju kao naknadu plaću koja je dovoljna tek za održavanje njihove radne snage, dok kapitalisti za sebe zadržavaju i trajno »akumuliraju« onaj višak vrijednosti samog rada radnika. Izrabljivanje će prestati tek u fazi »eksproprijacije eksproprijatora«, kad će radnici »diktaturom proleterijata« preuzeti akumulirana dobra i povesti čovječanstvo prema postepenom oblikovanju »besklasnog društva«, prema stvaranju »zemaljskog raja« uz izmjenu dosadašnjih mentalnih kategorija i kriterija vrednovanja, gdje će »Nebo« biti zamijenjeno »Zemljom«, »individualizam« zamijenjen »kolektivizmom«, »kapitalizam« zamijenjen »socijalizmom«, i svi oblici socijalne diskriminacije biti uništeni u korist socijalne jednakosti i pravde.

Time smo osvijetlili one tri strane marksističkog materijalizma u sklopu kojih — »čovjeka treba vratiti materiji«.

DIJALOG S ATEISTIMA

Na opisano ateističko učenje sa svim ostalim implikacijama Koncil ne baca nikakve službene »anateme«, ali ipak »sa svom čvrstoćom«¹⁰ stoji protiv određenih materijalističkih stavova koji se protive temeljnim tezama kršćanskog pogleda na svijet i život. Koncil izričito upozorava:

»Crkva drži da se priznavanje Boga nikako ne protivi čovječjem dostojanstvu, budući da se dostojanstvo čovjeka temelji i usavršava u

¹⁰ Nav. dj. str. 18.

samome Bogu: čovjek je naime od Boga Stvoritelja učinjen razumnim i slobodnim u društvu; ali — posebno — pozvan je kao sin na samo zajedništvo Božje i na sudjelovanje u sreći samoga Boga.«¹¹ To je službeni, ne dakle sudački, nego više očinski, stav Koncila prema svim ateističkim protivnicima. Bez osuda, bez dociranja, bez polemiziranja! — Iza toga slijedi upozorenje članovima Crkve:

»Lijek koji treba da pružimo ateizmu treba očekivati i od učenja prikladno obrazložena i od cjelokupnog života Crkve i njezinih članova. Na Crkvu naime spada to da Boga Oca i njegova utjelovljenog Sina učini nazočnim i kao vidljivim, obnavljajući se i pročišćavajući bez prestanka pod vodstvom Duha Svetoga. To će se postići u prvom redu svjedočanstvom žive i zrele vjere... Sjajno svjedočanstvo takve vjere pružili su i pružaju mnogi mučenici. Ta vjera mora pokazati svoju plodnost prožimljući cjelokupni, također svjetovni, život vjernika i pokrećući ih na pravедnost i ljubav — osobito prema onima koji oskudijevaju. A za očitovanje Božje nazočnosti najviše doprinosi bratska ljubav vjernika.«¹²

Dok na opisani način Crkva izražava svoje načelno neslaganje s ateizmom, ona »iskreno priznaje da svi ljudi, vjernici i nevjernici, moraju pomoći da se ovaj svijet u kojemu zajedno žive pravilno (recte) izgradi.«¹³ Koncil se ovdje zalaže za dijalog; »pravilna« izgradnja svijeta »sigurno ne može se izvršiti bez iskrenog i razboritog razgovora.«¹⁴

Za svoju budućnost, uz spomenuti dijalog, Crkva ostaje mirna, jer ona »zna da se njeno navješćivanje slaže s najdubljim željama ljudskoga srca, budući da ona brani dostojanstvo ljudskog poziva, vraćajući nadu onima koji već zdvajaju za svoju daljnju sudbinu. Njezino navješćivanje ne samo da ne umanjuje čovjeka nego ono širi svjetlost, život i slobodu na njegovu korist; i ništa osim toga ne može zadovoljiti srce čovjeka: „Učinio si nas za sebe, Gospodine, i nemirno je srce naše dok ne otpočine u tebi“...«¹⁵

Upravo iznesene koncilske misli izazivaju mnoge asocijacije. Nemoćuje je sve te asocijacije ovdje obraditi. Mi ćemo spomenuti tek neke od onih koje se direktno nameću.

Srčika koncepcije svih oblika ateizma jest, u različitim varijantama, samo deificiranje čovjeka, gdje se ide za tim da se jednom doista razumnom i slobodnom — ali ograničenom biću, čovjeku, priznaju neograničene mogućnosti Svebitka. Čovjek je »de jure« svemoćan, a »de facto« ima onaj stupanj moći koji sam ostvari. Čovjek je dakle stvaratelj vlastitog stupnja moći, svoj vlastiti bog čiji razum »stvara« istine i čija volja »određuje« etiku. Ograničenom biću priznata su prava neograničenog »stvaranja istine« i »određivanja etike«. Tako je neograničenost bitka zgusnuta u ograničenosti čovjekova bića. Eto — neograničenost u ograničenome! To je — recimo — lice

¹¹ Nav. mj.

¹² *De Ecclesia in mundo hujus temporis*, str. 18—19.

¹³ Nav. dj. str. 19.

¹⁴ Nav. mj.

¹⁵ Nav. mj.

ateističke koncepcije, i moramo priznati — lice doista simpatičnih crta. Ali, svako lice ima i naličje. Pogledajmo, dakle, Čovjeka, svog vlastitog boga, s naličja!

Neograničenost u ograničenome! — eto lica, rekli smo već. A naličje? Evo ga u slici iz fizike: neograničena sila u motoru malog kapaciteta, uz trajnu opasnost od eksplozije. Ono Tinovo »o što bih htio kada bih mogô!« nastavlja se ovdje s jednim dodatkom u stih »o što bih mogô kada bih htio« — nastupiti protiv onoga koji po mome mjerenju »može« manje od mene! Eto — trajna opasnost od eksplozije! Baš tu je Dostojevski objesio iznad transformatora koji se zove »čovjek — svoj vlastiti bog« etiketu s upozorenjem »opasnost za život!« Nihilistički poklonik antropoteoze — Ivan Karamazov prima tri Napasnikova prijedloga: čudo tehnike, tajnovitost sile, autoritet jačega, pa kao »natčovjek«, na način Raskoljnikova iz »Zločina i kazne«, lišava »čovjeka« dostojanstva ličnosti i čini ga običnim sredstvom u rukama jačega i samovoljnijeg. Po shvaćanju kršćanina Dostojevskog, koje se ovdje slaže s temeljnom mišlju Koncila, vjera u Boga uvjet je za vjeru u čovjeka i prirodu. Bogočovjek Krist posvetio je u svojoj osobi i čovjeka i svu materiju, izmirivši na taj način misticizam s humanizmom i naravnim životom; sav svemir pretvara se u kraljevstvo Božje. Teocentrizam omogućava natčovječnost u ljubavi, istini i pravdi; antropocentrizam onemogućava i samu čovječnost.

Koncilska je misao ovdje slijedeća: — čovjekova »neograničenost u ograničenome« može se samo s vjerom u Boga usmjeriti prema neograničenim visinama Božjih savršenstava, dok se ona bez vjere u Boga, prije ili poslije, usmjeruje prema neograničenim dubinama antropoteističkih ponora »sve je dozvoljeno«.

Daljna asocijacija! Ateizam zamjenjuje vjeru u svemogućnost Božju vjerom u svemoć tehnike. Teokracija — vladavina Boga ljubavi i pravde zamijenjena je tehnokracijom — vladavinom neukrotive tehnike. Teizam zamijenjen je scijentizmom! Scijentizam: vjerovanje u znanost, tehnički napredak, visoki ekonomski standard, itd. — redom vrlo ugodne riječi. Ali — evo i prizvuka, dosta neugodnih! Filozof Paulsen govori: »Onaj optimizam što se nadao da će egzaktna znanost riješiti sve zagonetke svijeta i života uzmiče na svim stranama. Bila je, štoviše, varka...«¹⁶ U najnovije vrijeme potvrdila je to atomska fizika kad je u spektru Heisenbergova »načela indeterminacije« uočila fizikalni indeterminizam, tj. principiijelno znanstvenu nepredvidivost zbivanja u elementarnim česticama od kojih je sastavljen cjelokupni svemir. Filozof i matematičar Poincaré na jednom mjestu zapaža ovako: »Ne znam da je znanost ikada osušila jednu suzu koja je potekla iz srca. Glas koji se jednoga dana čuo na Gori i koji se nakon toga raširio čitavim svijetom govoreći: Blaženi koji plaču... blaženi koji gladuju i žedaju pravde, taj glas nije glas znanosti. Kako bi znanost mogla utažiti neizmjernu žed za izvjesnošću i pravdom, od kojih žeda čovječanstvo?« Scijentizam ne može »pobijediti bol života«, ističe filozof Har-

¹⁶ Aleš Ušeničnik, *Izbrani spisi*, zvez. X, Ljubljana 1941. str. 26.

t mann, niti dovesti do sreće. Dapače: »Pitanje (o smislu života) bit će najžešće baš onda kad čovječanstvo dosegne svu kulturu koju je moguće na zemlji dosegnuti, i kad bude gledalo kako je žalosno i bijedno ono što je najviše na zemlji.«¹⁷ Sa svim napretkom znanosti čovječanstvo će uvijek vidjeti »da nije sretnije nego prije« — zaključuje Hartmann. U najnovije vrijeme, egzistencijalističke melodije s nazivima: mučnina, sluzavost, apsurdnost, dosada, određenost za propast i smrt, poništavajuća strast, neuspjeli projekt, nužni promašaj — što ih nižu Sartre, Heidegger, Camus, Merleau — Ponty, Jaspers, Bataille, — sve su to samo varijacije na temu o promašenosti sciјentizma, premda sve one samim tim još ne uključuju povratak teizmu. — Promašaj sciјentizma kao nadomjestka za religiju znači i Rousseauovo zapažanje da »napuštanje svake religije vodi napuštanju čovječanskih dužnosti.«¹⁸ To isto vrijedi i za psihološko, u povijesti ljudskog roda toliko puta dokazano, zapažanje Geibelovo: »Vjera kojoj zatvoriš vrata vraća se kroz prozor u obliku praznovjerja. Kad otjeraš bogove, dolaze sablasti.«¹⁹ — u raznim oblicima nietzscheovskog »natčovjeka«.

Tehničko uokvirivanje čovjeka u mnogočemu znači gubitak čovjštva. To zapaža jedan od vodećih filozofa današnjice, egzistencijalist Jaspers, kad govori: »Čovjek mora živjeti u maskama i maske izmjenjivati prema situacijama i prema ljudima s kojima ophodi. On se trajno izražava u onome 'kao da' i ne polučuje samog sebe, jer on — u svim maskama — na koncu ne zna tko je on zapravo.«²⁰ Personalist Berdjajev govori o tome kako je »stroj po svojoj naravi antihumanističan«,²¹ jer stroj ubija »srce kao cjeloviti organ duševnog života čovjeka.«²² Drugim riječima, — sada u duhu koncilske misli: neukrotiva tehno­kracija bez teokracije u ljubavi i pravdi vodi dehumanizaciji.

Daljnja asocijacija! Ideološki ateizam smatra da vjera koči slobodni hod ljudskog progresa i ubija ovozemaljski radni elan raznovrsnim iluzijama Neba. Rad za Zemlju, za tijelo čini nepotrebnim rad za Nebo, za dušu. Radite samo za tijelo, jer duše nema! — kaže ateizam. Radite za tijelo upravo zato, jer je ono oplemenjeno dušom! — ispravlja ga Koncil. Ovozemaljski radni elan nije religijom paraliziran, nego je on njome — ostajući u istom intenzitetu — koordiniran pod reflektorima vrhunarnih vrednota. Vjera nije kočnica, nego je ona pokretač također za ovozemaljski rad — odgovara Koncil na ateističke prigovore o vjeri kao narkotiku. Ne — uspavljujuće sredstvo, nego — sredstvo za jačanje! To kao da su djeci vapaja oca Teilharda de Chardina kad ono govori o »posvećenju ljudskih napora i humanizaciji kršćanskog nastojanja«, o »diviniziranju materije« surađujući »strastveno u Naporu

¹⁷ Nav. dj.

¹⁸ Kolekcija **Tragovi mudrosti**; poglavlje **O vjeri**

¹⁹ Nav. mj.

²⁰ Karl Jaspers, **Vom Ursprung und Ziel der Geschichte**, II izd. 1950, str. 130. Piper & Co. München

²¹ Kolekcija eseja **Čovjek i tehnika**, str. 131.

²² Nav. mj.

ljudskom«, o poštovanju tjelesnog svijeta kao »svete materije«, o zamjeni uskog »integralizma« najširim »integrizmom« koji hoće u sve da proдре.

To da vjera nije narkotik nego, radije, sredstvo za jačanje, utvrđuje i Bergson kad govori o kršćanskim misticima, kao što su bili sveti Franjo Asiški, sveta Terezija Velika, sveti Ivan od Križa itd. Volja za rad, sposobnost adaptacije prilikama, čvrstoća spojena s gipkošću, duh jednostavnosti koji pobjeđuje svaku kompliciranost i — konačno — »superiorno zdrav razum« (un bon sens supérieur) — upravo te vlastitosti jesu ono što nalazimo kod velikih kršćanskih mistika. I zar upravo oni ne bi mogli poslužiti da se po njima definira intelektualna snaga, »la robustesse intellectuelle«? — pita se Bergson. Na Bergsonovu i Chardinovu koncepciju o dinamizmu što ga u sebi nosi vjera u Boga kao »Stvarateljsku silu« evolucije svega postojećeg možemo donekle nadovezati i koncepciju o Bogu jednog od zastupnika »nove metafizike«, engleskog matematičara i filozofa Alfreda Whiteheada (1861—1947). Po Whiteheadovu shvaćanju — Bog je stvoritelj svijeta — u značenju praizvorne Stvarateljske Sile koja proizvodi uvijek nove događaje u svijetu. Bog je stvoritelj u dvostrukom smislu. On je onaj Sređujući Princip koji sami svijet čini uopće mogućim — isključujući kaos što ga u sebi nosi sama neograničenost broja mogućih bića; On je ujedno onaj Odabirajući Princip, koji je od svih mogućih svjetova ostvario upravo ovaj naš svijet. Bog je metafizički Pratemelj za sve zbiljsko i moguće. On je u isti mah transcendentan i imanentan svijetu: gledamo li Boga u njegovoj praizvorosti kao samu apsolutnu Stvaralačku Silu, to on još nije upleten u samo zbivanje u svijetu, pa je zato svijetu transcendentan; gledamo li Boga kao izvor stvari u svijetu, to on užaruje u ovaj svijet (»ingresija«), izvodi u svijetu sve događaje uzbiljujući baš one mogućnosti koje on sam drži najboljima, pa je on na taj način svijetu imanentan. Bog je »Stvarateljski Princip« neprekidne evolucije svijeta. — Ovdje vidimo koliko je Whitehead bliz Bergsonovoj »Stvaralačkoj Evoluciji«, koja proistječe iz onoga principa »Životnog elana«, i Chardinovu »stvaranju u evoluciji«, koje proistječe iz jednog sveopćeg »Autonomnog Centra« te teži k dovršenju svega u »Tački Omega«. Whiteheadova koncepcija podsjeća i na Aristotela, ukoliko je njegov pojam »ingresije« po značenju sličan Aristotelovu pojmu »enteleheje« — kako to misli u svojoj »Povijesti filozofije« J. Fischl.

Ukratko: vjera u Boga jest nepresušni izvor nove radne snage, izvor stvaralačkog zanosa, a ne nikakav narkotik.

To da vjera kao takova ne koči ljudski progres uviđaju i marksistički mislioci. Tako npr. poznati marksistički ideolog Roger Garaudy, intervjuiran od novinara pariškog mjesečnika »Réalités«, priznaje kako je »kršćanska vjera bila pokretač nekoliko velikih pobuna protiv političkih i društvenih nepravdi«, kako je kršćanska vjera u Kristovo uskrsnuće »izvanredno prikladna da otrgne čovjeka od dane situacije..., da ga oslobodi, da ga gurne u akciju«. — Vjerovati znači za kršćanina »govoriti na Božji poziv otrgnuvši se prošlosti. Tu koncepciju, ističe Garaudy, nalazimo danas kod Teilharda de Chardina kojemu se Bog »ne nalazi samo gore nego i sprijeda«, i kod oca Rahnera za kojega je Bog »apso-

lutna budućnost« čija nazočnost postoji u svakom čovjeku. Garaudy dalje spominje to kako ima područja koja je kršćanstvo istražilo i kako bi plod kršćanskih iskustava »možda mogao da obogati marksističku misao«, tako npr. u slučaju problema smrti. Na koncu intervjua govori Garaudy kako je već Engels prigovarao komunarskim emigrantima u Londonu to što su ateizam uzdigli na rang državne religije, i kako se Lenjin uvijek suprotstavljao unošenju ateizma u statute Komunističke partije, tvrdeći da su to anarhistički prijedlozi.²³

Ako bismo htjeli rezimirati sadašnju koncepciju Crkve o dijalogu s ateistima, čini nam se da bismo to mogli ovako formulirati:

Crkva se danas zalaže za lojalnu i koncilijantnu suradnju s ateistima na dobrobit ljudskoga društva, ostajući u dispoziciji ideološke kritičnosti prema ateizmu i odvažne samokritičnosti prema sebi.²⁴

Dr ANTE KUSIĆ

²³ Usp. Vjesnikov IZBOR, br. 6/1966, str. 15—20.

²⁴ Opširniju razradu tog rezimea dat ćemo u slijedećem broju »Crkve u svijetu«, u drugom dijelu ovog članka.